

VZNIK MODERNÝCH ŠTÁTOV

Komparatistika 2018/2019

Doc. Marek Rybář, PhD

PREČO ŠTUDOVAŤ ŠTÁT

- Slabý štát podkopáva výkonnosť vlády, čo ľahko môže viesť k nespokojnosti verejnosti
- Ak sú základné verejné služby (bezpečnosť, vzdelanie, zdravotníctvo, infraštruktúra, atď.) nedostupné alebo zabezpečované nerovnomerne, vzniká dojem neefektívnosti vlády, korupcie, nespravodlivosti a nezájmu
- V demokraciách chabý výkon vlády podkopáva dôveru verejnosti v politikov, strany a nakoniec aj v samotné demokratické inštitúcie

PREČO ŠTUDOVAŤ ŠTÁT

- Prečo sa štát, obzvlášť v európskom priestore, stal najdôležitejším centrom politickej moci?
- **Tilly**: všetky európske štáty zažili tranzíciu smerom k byrokratizácii a absolutizmu, a to kvôli tlakom vyvolaným vojnou
- Štát je ako obrovská mafia, ktorá vyberá výpalné za ochranu; peniaze potrebuje predovšetkým na obranu pred podobnými organizáciami (konkurenčnými štátmi)

EURÓPSKY PROTOTYP?

- moderné štáty sú technologickým a logistickým vedľajším produktom vojnových aktivít
- vojna --> extrakcia zdrojov --> represálie --> vznik štátu
- Vybudovanie a udržanie modernej armády vyžadovalo permanentnú byrokratickú infraštruktúru schopnú vytážiť zdroje zo spoločnosti, čo následne viedlo k byrokratickej centralizácii

PESTROŠŤ ŠTÁTNYCH FORIEM V EURÓPE

- Ako vysvetliť, že v Európe počas uplynulých 1000 rokov existovali rozličné formy štátu (impéria, mestské štáty, národné štáty)?
- vzťah "*war-makes-states*" je všeobecne platný, zatiaľ čo Tillyho teória donútenia a kapitálu (*coercion and capital*) je špecificky európska
- vo vysoko komercializovaných (monetarizovaných) krajinách ako Anglicko a Nizozemsko boli trendy byrokratizácie a absolutizmu slabšie ako v menej rozvinutých/moderných kontextoch (Francúzsko, Prusko, východná Európa)

© Christos Nüssli 2001
 Milieu 30, CH - 1400 Yverdon

TRI CESTY FORMOVANIA ŠTÁTOV

- 1) **coercion-intensive**: impériá ako Rusko a Švédsko a celá východná Európa
- 2) **capital-intensive**: talianske, nemecké a švajčiarske mestské štáty, Nizozemsko
- 3) **capitalized coercion**: postupom času prítomné v národných štátoch, obzvlášť vo Francúzsku, Británii, Španielsku a Prusku
- Nakoniec vo všetkých prípadoch došlo k nasledovaniu tretej cesty, predovšetkým kvôli jej efektívnosti vo vojenských otázkach, v schopnosti organizovať a udržiavať stálu armádu

TRI CESTY FORMOVANIA ŠTÁTOV

- Donútenie a kapitál sa v európskom priestore rôznili
- Donútenie môžeme chápať v perspektíve zhora-nadol, ako konsolidáciu štátu zhora
- Zatiaľ čo kapitál vyžaduje perspektívu zdolana-hor, teda pohľad na skupiny v spoločnosti a na ich zdroje
- donútenie vs. kapitál -----> načasovanie rozdielných foriem štátu (impérium, mestský štát, národný štát)

DÔLEŽITOSŤ KAPITÁLU/MIEST

- Dokonca aj po prijatí modelu národného štátu sa prejavujú rozdiely vyplývajúce z predchádzajúcich ciest vývoja štátu, napr. v rozdielnom charaktere reprezentatívnych inštitúcií
- Unikátnosť Európy (napr. v porovnaní s Čínou), ktorá umožnila vznik národných štátov, spočíva v kapitále
- Jeho dostupnosť, resp. absencia, typicky vo forme bohatých miest, ovplyvnila zvolenú cestu vývoja štátnej formy

JE EURÓPSKA SKÚSEŇ PRENOSNÁ NA INÉ KONTINENTY

- Už od Stredoveku existoval v Európe medzinárodný systém v ktorom bola vojna častá, ak chceli budovatelia štátov prežiť v tvrdom konkurenčnom prostredí, museli posilňovať mocenské centrum
- Situácia mimo Európy bola odlišná, obzvlášť po skončení II. svetovej vojny: geopolitické tlaky boli výrazne menej dôležité
- mnohé štáty sú neefektívne, ničí ich korupcia, chýba im zabezpečenie verejných služieb, niektoré z nich dokonca úplne zlyhávajú (*failed states*)

VÝNIMKY SÚ AJ MIMO EURÓPU

- Japonsko a Južná Kórea, Taiwan a neskôr Čína dokázali vybudovať fungujúce štáty
- Juhovýchodná Ázia tiež poskytuje niekoľko príkladov funkčných štátov ako Singapur, Malajzia, Thajsko a do určitej miery aj Indonézia
- podobne nájdeme aj prípady fungujúcich štátov v Južnej Amerike a Afrike, okrem iných Botswanu, Čile a Uruguaj – všetky sa vyvinuli do relatívne efektívnych štátnych útvarov, aj keď boli hospodársky málo rozvinuté

ÚLOHY PRE KOMPARATÍVNU ANALÝZU

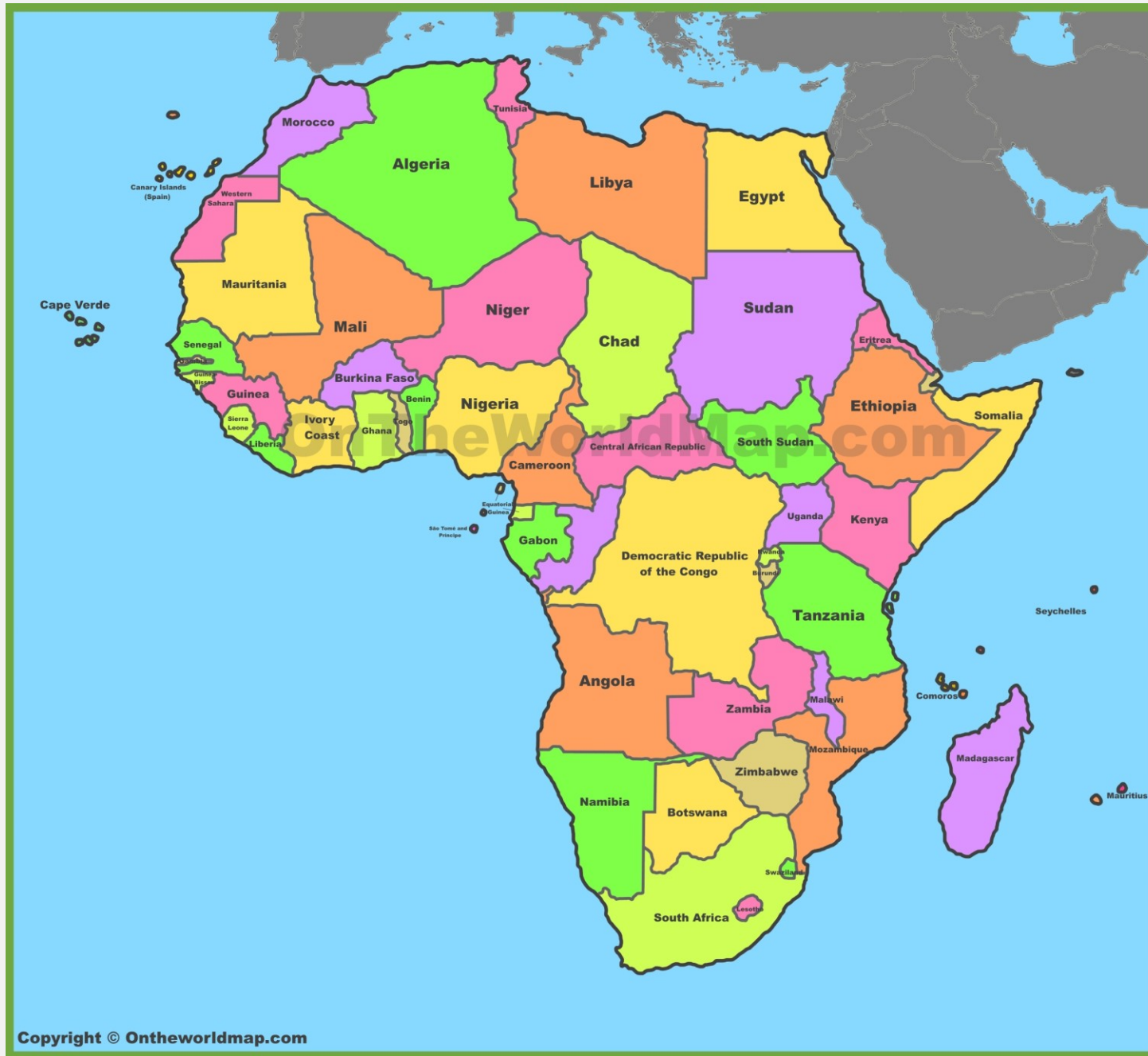
- pochopiť dôsledky odlišných podmienok vzniku štátov v mimoeurópskom kontexte
- vysvetliť, ako je možné, že aj inde vznikli efektívne štáty
- východná Ázia je po roku 1945 výnimočná tým, že tu existovali silné geopolitické tlaky: štáty umiestnené medzi Japonsko/USA a Čínou boli nútené „zapojiť“ svojich obyvateľov do projektu budovania štátu
- nedokázali by udržať dôveryhodnú obranyschopnosť bez finančných tokov

SUBSAHARSKÁ AFRIKA

- väčšina štátov v Afrike nie je schopná plniť ani elementárne úlohy ako je vynucovať zákony, stavať cesty a poskytovať obyvateľom dostupné vzdelanie
- štátna byrokracia je zamorená korupciou a rodinkárstvom, štát vo vidieckych oblastiach prakticky absentuje a nedokáže systematicky zdaňovať svoje obyvateľstvo
- peniaze na svoj chod zabezpečujú africké štáty prostredníctvom nepriameho zdaňovania obchodu, z rozvojovej pomoci a z nerastných

SUBSAHARSKÁ AFRIKA

- hustota obyvateľstva v Afrike bola vždy výrazne nižšia než v západnej Európe
- ešte pred sto rokmi prakticky neexistovali mestá a dopravná infraštruktúra
- vojny boli tradične cielené na zajatie obyvateľov (ich zotročenie a následný predaj) a nie na dobytie územia
- sekundárnym cieľom bolo donútiť susedné kmene platiť výkupné, ideálne v podobe otrokov

HERBSTOV (2000) ARGUMENT O AFRICKÝCH ŠTÁTOCH

- tradične bola moc v Afrike neteritoriálna
- Európania dlho nemali záujem angažovať sa v Afrike: väčšinou len založili pobrežné centrá, odkiaľ mohli nakupovať otrokov a vzácne suroviny ako zlato, diamanty a slonovinu
- až v 80. rokoch 19. storočia, po Berlínskej konferencii, si európske mocnosti rozdelili africké územie – hranice boli zakreslené tak, že k pobrežným centrá, ktoré jednotlivé mocnosti kontrolovali, sa pridalo územie smerom do vnútrozemia

HERBSTOV (2000) ARGUMENT O AFRICKÝCH ŠTÁTOCH

- Európania nemali záujem viesť vojny o bezcenné africké teritóriá: ich mierové koloniálne spolunažívanie bolo zabezpečené mierovými zmluvami a dohodami
- Francúzi, Briti, Portugalci, Belgičania a Nemci dokázali získať rozsiahle územia bez väčšieho záujmu o kontrolu nad nimi
- zamerali sa najmä na vybudovanie hlavného mocenského centra, kde boli prítomní, zatiaľ čo perifériu kontrolovali len nepriamo, často prostredníctvom spolupráce s miestnymi kmeňovými vodcami

HERBSTOV (2000) ARGUMENT O AFRICKÝCH ŠTÁTOCH

- bez potreby ochraňovať obyvateľstvo pred vonkajším nepriateľom mali africké štáty po získaní samostatnosti problém s **vnútornou** legitimitou
- chýbajúce vonkajšie tlaky podkopali dve najdôležitejšie funkcie štátu, teda vytvoriť legitimitu obyvateľstva a vyberať dane
- napriek tomu je faktom, že kapacity Afrických štátov nie sú rovnaké

HERBSTOV (2000) ARGUMENT O AFRICKÝCH ŠTÁTOCH

- geografia: najmenej priaznivá je situácia veľkých štátov s koncentráciou obyvateľstva do centier oddelených veľkými vzdialenosťami (Sudán, Nigéria, Demokratická republika Kongo, naopak najpriaznivejšia je situácia krajín strednej veľkosti a s jediným populačným centrum (Botswana, Eritrea),
- štáty s priaznivou geografiou majú aj lepšie politiky občianstva a väčšiu ochranu majetkových práv
- mnohé africké štáty sú prázdne škrupiny, fiktívne entity vytvorené pred 150 rokmi, s malými

LATINSKÁ AMERIKA

- väčšinou štáty, ktoré neboli schopné získať inštitucionálnu autonómiu: nízka legitimita a obmedzená inštitucionálna kapacita
- pozoruhodné je, že v Latinskej Amerike boli len obmedzené medzištátne vojnové konflikty: väčšinou trvali krátko, zahŕňali len malé množstvo ozbrojených síl a viedli len k minimálnym zmenám hraníc štátov (hranice z roku 1840 zhruba zodpovedajú súčasným)
- prečo sú latinskoamerické štáty slabé a prečo bol bol kontinent taký mierumilovný?

CENTENOV (2003) ARGUMENT O LATINSKEJ AMERIKE

- štáty boli príliš slabé aby viedli vojnu a preto sú tiež slabé pri vynucovaní práva a poriadku
- armáda bola až príliš často zamestnané bojom s domácimi protivníkmi a zriedkavo zapojená do medzištátnych konfliktov – občianske vojny boli častejšie než medzinárodné
- s jedinou výnimkou boli vojnové konflikty počas uplynulých dvoch storočí limitované, naproti tomu európske vojny a občianska vojna v USA boli totálne

CENTENOV (2003) ARGUMENT O LATINSKEJ AMERIKE

- limitované vojny neviedli ku všeobecnému a efektívnejšiemu zdaňovaniu obyvateľstva, ale boli financované natlačením peňazí (inflačná daň), zdaňovaním medzinárodného obchodu a pôžičkami (hlavne z Európy)
- vojna vedie k zdaňovaniu len za určitých podmienok, za existencie silných politických inštitúcií, ktoré vzniknú len ak elity súhlasia s posilnením kapacít štátu
- prvé skutočne vznikli v Latinskej Amerike až neskôr, začiatkom 20. storočia; ich vznik sa

PREČO BOLA LATINSKÁ AMERIKA ODLIŠNÁ?

- štáty boli vnútorne rozdelené, ani masy a ani elity nedokázali nájsť zhodu
- regionálna fragmentácia, časti krajiny kontrolovali lokálni bosovia, rasová segregácia, ideologické rozpory medzi konzervatívnymi a liberálnymi elitami
- vojny neprispievali k vzniku národného povedomia: elity nemali záujem na vytváraní inkluzívny nacionalizmus, ktorý by viedol k zrovnoprávneniu rozličných skupín obyvateľov a garanciam občianskych práv pre pôvodné

VÝNIMKY V LATINSKEJ AMERIKE

- jedinou výnimkou – totálnou vojnou – bol konflikt v rokoch 1864-1870, v ktorom totálne mobilizovaný Paraguaj stratil zhruba polovicu svojho obyvateľstva v konflikte s Argentínou a Brazíliou
- Paraguaj zvíťazil v ďalšom podobnom konflikte s Bolíviou v konflikte rokov 1932-1935
- najvýraznejšou výnimkou je ale Čile, ktoré sa veľmi skoro transformovalo na funkčný štát s konsenzom medzi elitami a masami, pričom vojna prispela ako k vzniku tohoto konsenzu tak aj k

VÝNIMKY V LATINSKEJ AMERIKE

- Argentína, Brazília, Uruguaj a Mexiko prešli podobnými obdobiami, v ktorých mala vojna priaznivý vplyv na budovanie štátu a posilneniu pocitu národnej jednoty
- pôvodná téza „war-makes-states“ je založená na viacerých nevyslovených podmienkach: administratívne jadro existuje ešte pred geopolitickými tlakmi, aspoň časť elity, chápe nárast kapacít štátu ako pre nich výhodný jav, a existuje zhoda na tom, kto patrí do národa

DEFINIČNÉ A METODOLOGICKÉ OTÁZKY

- kľúčový je rozdiel medzi minimalistickou a maximalistickou definíciou štátu
- minimalistická definícia umožňuje identifikovať štát už pred 6000 rokmi: štát je akákoľvek organizácia spoločnosti ktorá je komplikovanejšia ako kmeň

TILLY VS. WEBER

- **Tilly** definuje štáty ako "coercion-wielding organizations that are distinct from households and kinship groups and exercise priority in some respect over all other organizations within substantial territories"
- **Weber** predstavil maximalistickú definíciu ako entity ktorá má monopol legitímneho násilia na danom území
- legitímny monopol násilia predpokladá moderné orgány ako sú armáda, byrokracia, súdy a polícia

LEGITIMITA AKO MODERNÝ FENOMÉN

- legitimita znamená, že občania normálne rešpektujú pravidlá stanovené štátom, čiastočne preto, že tieto pravidlá sú zakorenené v ich povedomí (a rule-of-law mind-set) a čiastočne kvôli existencii jednotného politického spoločenstva
- tieto atribúty neexistovali v predmoderných formách štátu, ako ich definuje minimalistická koncepcia
- ich vnútorný monopol na moc/kontrolu na danom území je úzko previazaný s medzinárodnou

LEGITIMITA AKO PODMIENKA MODERNEJ ŠTÁTNOSTI

- minimalistická post-weberovská definícia štátu sa vyhýba pojmom ako legitimita a monopol, pretože ich chápe ako premenné:
- nie všetky (moderné) štáty sú legitímne a mnohé nemajú monopol na legitímne násilie na svojom území
- bez legitimacy ako črty štátnosti sa koncept štátu stáva nadmerne materialistický, spočívajúci len na sile, donútení a pod.

LEGITIMITA AKO PODMIENKA MODERNEJ ŠTÁTNOTI

- bez konceptu legitimacy redukujeme štát na vojenskú moc a byrokráciu, ktoré vynucujú materiálny poriadok
- žiadny štát nemôže byť postavený len na fyzickej a materiálnej báze: idey, hodnoty a normy zohrávajú širšiu úlohu než reprodukciu fyzického donútenia, pretože legitimizujú štátnu moc
- idey, hodnoty a normy majú širšiu rolu než len produkciu fyzického donútenia, pretože štátnu moc legitimizujú - to samotné fyzické donútenie

LEGITIMITA AKO PODMIENKA MODERNEJ ŠTÁTNOTI

- preto je štát potrebné vnímať ako objekt analýzy, ktorý existuje zároveň ako materiálne sily a ako ideový konštrukt
- to, čo nazývame štát vzniká prostredníctvom techník, ktoré umožňujú každodenným praktikám naberat' abstraktnú a nemateriálnu formu (Mitchell 1999)